

Поліщук Я.О.,

професор кафедри української літератури,
компаративістики та соціальних комунікацій
Київського університету імені Бориса Грінченка,
доктор філологічних наук

ІМАГОЛОГІЧНИЙ ВИМІР КИЄВА В ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ НОВІТНЬОЇ ДОБИ

У статті розглядається «київський текст» у літературі ХХ та початку ХХІ століть. Автор аналізує твори В. Винниченка, М. Булгакова, В. Підмогильного, Ю. Липи, В. Даниленка, які інтерпретують тему Києва з різних позицій. Розглядаючи ці версії, автор застосовує формулу міста як «історизації простору» (В. Беньямін).

Ключові слова: «київський текст», топос міста, образ, ідентичність, колоніальний та постколоніальний образ, традиція, «історизація простору».

ХХ ст. — період, коли культурний образ Києва зазнавав неодноразових і доволі радикальних змін — від провінційного статусу на початку віку до ролі центру українського культурного руху революційної доби та 1920-х років, згодом офіційного головного міста радянської України й, нарешті, до функції сучасного мегаполісу, столиці незалежної європейської держави. Відповідно до цього динамічного процесу змін ідентичностей нашого міста маємо цілком відмінні, а часом і радикально відмінні, його образні втілення в художній літературі та культурі ХХ століття. Цей аспект ставав предметом дослідницької уваги наших учених, як-от М. Петровського¹, Д. Горбачова² та ін. Проте в імагологічному ракурсі проблема «київського тексту» досі не розглядалася.

У цій статті немає змоги докладно простежити динаміку імагологічних проєкцій міста в літературній творчості ХХ ст. З одного боку, через величезний масив самого літературного матеріалу. З іншого, через його строкатість та екзотичність, адже образ Києва присутній у творах українських (В. Винниченко, В. Підмогильний, М. Рильський та ін.), російських (М. Булгаков, І. Еренбург, А. Ахматова та ін.), єврейських (Шолом-Алейхем), польських (Я. Івашкевич) та інших письменників. Причому в кожному випадку він проявляє своєрідні ознаки, залежно від етнічного походження та культурних преференцій автора. Тому зупинимося вибірково на кількох знакових творах, на прикладі яких буде зручно аналізувати змінну культурну семантику образу Києва в літературній творчості новітньої епохи.

З огляду на історичні обставини формування національної ідентичності в ХХ ст. Київ посідає ключове місце у розмежуванні російського та українського чинників. Саме це постулює певну конфліктну напруженість в осмисленні культурного топосу Києва представниками російської та української літератур. Така особливість є, імовірно, найбільш прикметною ознакою динаміки імагологічних проєкцій Києва в культурному контексті нашого часу. Місто над Дніпром вважають однаково органічно вписаним в традицію та культурну пам'ять обох східнослов'янських народів.

З іншого боку, в культурному освоєнні кожного європейського мегаполісу можна спостерегти подібну напруженість та конфлікт різних ідентичностей. Адже такі міста, як правило, розвивалися не в гомогенному, а в гетерогенному етнокультурному середовищі, тому не випадає ідентифікувати їх однозначно, як того вимагають умови новітньої національної свідомості. Феноменальна багато-профільність, суперечливість, енігматичність — характерні ознаки традиційного європейського міста: воно віддавна було своєрідною призмою, в якій своєрідно заломлювалися промені різних світів —

¹ *Петровский М.* Городу и миру. Киевские очерки / Мирон Петровский. — Изд. второе, перераб. и доп. — К.: Изд. дом «А+С», изд-во «Дух і Літера», 2008. — 424 с.

² *Горбачов Д.О.* На карті українського авангарду / Дмитро Горбачов // Українське мистецтво та архітектура кінця ХІХ — початку ХХ ст. / НАНУ; Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського. — К.: Наук. думка, 2000.

релігійних, політичних, етнічних, філософських та інших тенденцій. Це дає підстави розглядати його як «архів мимовільної пам'яті»: таке формулювання Вальтера Беньяміна виникло на підставі аналогічної концепції Марселя Пруста³. Комплекс пам'яті, варто наголосити, характеризує не тільки образ міста в його часовому триванні. Його можна з таким самим успіхом розглядати й у значенні простору. Словом, концепт пам'яті в цьому випадку органічно поєднує обидві філософські категорії й проявляється на рівні кожної з них. Недаремно В. Беньямін говорив про те, що місто «історизує простір»⁴, підкреслюючи тим самим культуротворчу місію міста як такого.

Порушуючи тему Києва, слід було б одразу уточнити горизонт культурної пам'яті, який асоціюється з цим містом. Тут не обійтися без постколоніальної перспективи, яка дає змогу відчитувати закладені в образі міста коди його ідетичностей. Адже і в минулому, і сьогодні художня література відображає Київ у певній системі координат, яку визначила, з одного боку, його багата історична традиція, та, з іншого, зумовили перехідні, тимчасові тотожності. Загалом Київ підпадає під формулу «міжпериферійного» буття⁵, за визначенням відомого вченого-компаративіста Стівена де Зепетнека, яке він вважає відповідним до характеристики центральноєвропейських культур. Периферійний статус, безперечно, є наслідком колоніального минулого, яке багато в чому дає про себе знати й сьогодні. Але справа не тільки в ньому. Ідеться про те, що з погляду сьогодення Київ можна розглядати не лише як колишню колонію Росії чи Радянського Союзу, а й як імовірну периферію західного світу, до якого наша цивілізація активно долучається упродовж останнього двадцятиріччя. Зрештою, багатство та універсальність міської традиції обнадіюють: місто спроможне на творення власної вартості, а не лише на буття «між» накинутими ззовні якостями ідентифікації. Таке творення слід сприймати як процес, що протікає на наших очах, зокрема в художній літературі.

В одному з есеїв, який має симптоматичну назву «Київ, вічне місто» (1938), Юрій Липа проаналізував концепт міста в аспекті його слави й упадку. Письменник проникливо оцінював минуле Києва, органічно пов'язуючи його історію з історією України. Феномен цього міста, як слушно доводить Ю. Липа, великою мірою пов'язаний з українською ментальністю, з контрверсійністю національного характеру, схильного до екстремних крайнощів та саморуйнації. Не випадково Юрій Липа присвятив особну увагу загадці міста над Дніпром. Мова, звісно ж, не про деталі перебігу історичних подій, не про окремі факти та оцінки, а про щось значно істотніше, що визначило на віки роль Києва, органічно пов'язуючи його з історичною долею України. Відтак письменник чітко визначив ту духовну основу, яка зробила можливим незвичайне піднесення Києва в добу середньовіччя⁶. Разом з тим він одверто називав ті невідрадні причини, які вели до згуби Княжого Міста, а заодно й Україну прирекли на підневільне існування впродовж довгих століть. У такій дихотомії противенств Липа представив узагалі шлях українства — народу, спроможного до коротких яскравих спалахів, однак не здатного до послідовного процесу будівництва власної держави, що вимагає тривалої й методичної мобілізації сил⁷. Слушність його висновку підтверджують дослідження сучасних учених, які аналізують український національний характер⁸.

Якщо коротко резюмувати розважання Юрія Липи, то його формулу можна звести до двох складових: *воля і захлапність*. Київ постав як місто вільних людей, і в цьому черпав свою наснагу, а на свободі вибору базувалися й ієрархія влади, і дисципліна та підпорядкування в давніх часах. Так, у поєднанні особистої волі й загального блага завжди є суперечність, цього не можна недобачати, і Ю. Липа не схильний був нею легковажити. Він зробив спробу вирізнити часи, коли амбіції вдавалося приборкувати, забезпечуючи порядок у Вічному Місті, від тих, коли анархічні чинники все-таки брали верх. «Духовність Києва мала в собі на початку вже зародки чогось, що приневолювало одиниці до, може, найтяжчого, до переборювання себе, до підпорядкування себе якійсь духовій і реальній ієрархії, — писав Ю. Липа. — Найамбітніші постаті самохить ставали щаблями ієрархії, бо

³ Patke R.S. Benjamin's Arcades Project and the Postcolonial City / R.S. Patke // Bishop R., Filips J, W.-W. Yeo (ed.), Southeast Asian Cities and Global Processes. — New York — London, 2003. — С. 292.

⁴ Там само. — С. 289.

⁵ Zepetnek S.T. Comparative Cultural Studies and the Study of Central European Culture / S. Tödösy de Zepetnek // Comparative Central European Culture / ed. by S. Tödösy de Zepetnek. — West Lafayette, 2002. — P. 32.

⁶ Липа Ю. Київ, вічне місто / Липа Юрій // Липа Юрій. Бій за українську літературу. — К. : Дніпро, 2004. — С. 291—295.

⁷ Липа Ю. Назв. праця; *Його ж*. Твори: В 10 т. — Том 1 : Поезія / Липа Юрій. — Львів : Каменяр, 2005. — 543 с.

⁸ Українська душа : зб. наук. праць [відпов. ред. В. Храмова]. — К. : Фенікс, 1992. — С. 53.

інакше та ієрархія не була б довший час такою міцною. Мусило бути глибоке і повне відчуття по-статі володаря в тих будівничих нової культури. Якийсь ідеал людини стояв перед духовними очима будівничих Києва. Ідеал, тип — такий сильний і такий виразний, що вони, живі люди, почували себе тільки функцією, рисою, однією з чинностей тієї Довершеної Людини, а цілий збірний організм Києва, цілу його складну ієрархію вважали за найвідповідніший вислід тієї людини»⁹. Отже, в основі духовного образу нашої столиці, як переконував есеїст, було почуття свободи, яке керувало свідомістю її найвидатніших лідерів та громадян. Занепад же Києва, навпаки, був означений втратою цього відчуття.

Ідеологічні акценти Юрія Липи цілком доречно застосувати до оцінки художньої літератури про Київ. У ХХ ст. про місто чимало написано, причому київська тема в цей період зазначена настільки сильно й багатовимірно, що її можна було б оцінювати як своєрідний інтертекст. Не підлягає сумніву, що кожен з видатних письменників, який творив образ Києва, сам певною мірою зазнав впливу цього міста, його історичного й культурного топосу. Тому, як зазначає сучасний дослідник київських текстів Мирон Петровський, у цій ситуації слід розглядати у взаємній пов'язаності суб'єкт і об'єкт, тобто автора та його героя, яким виступає Місто. «Місто, зустріч з котрим сама по собі — культурна подія, але ще й обставина, яка породжує далеко не передбачувані наслідки в обидва боки. У бік творчої особистості — і в бік міста»¹⁰.

Реалізація київської теми нерідко відбувається за принципом ланцюгової реакції, коли один твір загострює дискусійні моменти й провокує появу іншого, з відмінними ідеологічними акцентами тощо. У такий ланцюг вибудовуються твори з непересічним значенням, як-от «Записки кирпатого Мефістофеля» (1916) Володимира Винниченка, «Біла гвардія» (1925) Михайла Булгакова, «Місто» (1926) Валер'яна Підмогильного. Та й у сучасній літературі київська тема представлена досить-таки активно¹¹: це романи Володимира Діброва «Адріївський узвіз» (2007), Володимира Даниленка «Кохання у стилі бароко» (2009), Олеся Ільченка «Дім з химерами» (2009) тощо. Коли послуговуватись модною на сьогодні структуралістською термінологією, можна вжити щодо згаданого вище масиву творів означення «київський текст».

У програмовому романі В. Винниченка київський ландшафт вгадується вже з перших рядків: «Чути, як дзвонять у Софійському соборі великопосним, задумливим дзвоном»¹². Київ не випадково обраний тлом драматичних переживань та експериментів над мораллю головного героя твору, Якова Михайлюка. Проте місту тут відводиться радше пасивна роль. З одного боку, воно є гідним тлом для зображення героя й межової культурної ситуації, коли традиційна моральність втрачає смисл, а нова — шукає утвердження в дискусіях та конфліктах. З іншого ж, традиційний образ міста, підкреслення в ньому пейзажних деталей або знакових архітектурних пам'яток радше відтінює суперечливість постаті Михайлюка, ризикованість його експериментів, що стосуються духовного зв'язку між людьми, кохання та приязні. У творі все ж подибуємо чимало пейзажів міста, що складаються на збірний образ Києва. Істотно, що цим романом письменник підтверджує український статус міста, яке в дореволюційні часи підлягало інтенсивній асиміляції з огляду на політику царської влади¹³.

Михайло Булгаков творить широку епічну картину міста в той переломний момент його історії, коли відбувалися революційні події¹⁴. Про його упереджений погляд на Київ, у якому домінантами виявляються символи російської присутності та влади, нам уже доводилося писати¹⁵, тому не будемо тут акцентувати на подібних аспектах. М. Булгаков у своїй візії виходить із державницької пози-

⁹ Липа Ю. Київ, вічне місто... — С. 295—296.

¹⁰ Петровський М. Городу и миру. Киевские очерки / Мирон Петровский. — Изд. второе, перераб. и доп. — К.: Изд. дом «А+С», изд-во «Дух і Літера», 2008. — С. 6.

¹¹ Поліщук Я. Місто, варте культу / Ярослав Поліщук // Дніпро. — 2011. — № 9. — С. 169.

¹² Винниченко В. Записки кирпатого Мефістофеля: роман [упоряд. І. Кошова; передм. М. Жулинського]. — Черкаси: Брама-Україна, 2005. — С. 16.

¹³ Михутина И.В. Украинский вопрос в России (конец XIX — начало XX века): моногр. / Ирина Михутина. — М., 2003. — С. 252.

¹⁴ Булгаков М. Белая гвардия: Гражданская война в России [сост., подгот. текстов, вст. ст., комментарии В.И. Лосева] / Михаил Булгаков // Собрание сочинений: В 8 т. — Т. 2. — СПб.: Азбука-классика, 2002. — 768 с.

¹⁵ Поліщук Я. Пейзажі людини / Ярослав Поліщук. — Харків: Акта, 2008. — 348 с. (Сер.: Університетські лекції з компаративістики й історії літератури). — С. 61—88.

ції, що зумовлює засудження анархічних поривів, які приносить революція, збурюючи спокій та лад у місті. Щоправда, його уявлення про лад виразно консервативні, вони пов'язані з досвідом Російської імперії, яка з огляду на внутрішні суперечності та загальну кризу руйнувалася на очах письменника. Булгаков не розуміє і не приймає українського відродження: для нього це лише бунт темних мас, несвідомого та дикого натовпу¹⁶. «Історизація простору» в цьому випадку відбувається за чітко артикульованим принципом, згідно з яким Місто є південним форпостом імперії, тобто має перехідний статус поміж столичним та периферійним, специфічно поєднуючи ці протиставні ознаки.

Ідеологічна настанова М. Булгакова зумовлює витіснення з поля вартостей усього, що не вписується в формулу імперського, російського Києва¹⁷. Через те в романі «Біла гвардія» багатокультурність міста не береться до уваги, вона потрібна лише як тло для того, аби підкреслити панівну російську ідентичність. Зображуючи події української революції в Місті, письменник характеризує їх гостро критично, з виразним упередженням. Звичайно, ці події побачені очима його героїв — представників офіцерської родини Турбіних та їхнього оточення, свідомість яких безумовно відбивається в характерності оцінок. Лідери українського руху — Скоропадський, Винниченко, Петлюра — правлять за героїв комічних, шаржованих, оцінюваних зневажливо, а весь український рух зображено як «дурну й нікчемну оперетку», незрозумілу й абсурдну дію, для якої письменник не знаходить раціонального пояснення, обмежуючись рівнем інстинктів: «нужда, обман, відчай, безнадійна дикість степів»¹⁸. Українці у творі — це винятково вихідці з села, що опиняються в місті тимчасово й почувуються там некомфортно, або ж прислуга, яка не має власного права голосу з огляду на суспільну ієрархію¹⁹. Звідси — їхня нездатність до системної політики, до послідовних дій, тяжіння до анархічного безладу.

Коли ж абстрагуватися від колоніального погляду Булгакова на Київ та Україну, то слід визнати, що образ міста змальований письменником з великою увагою та любов'ю. Роман є спробою проникнути в дух місця (знамените *genius loci*), окреслити його чарівність, знайти духовний зв'язок часів та поколінь Міста. Такому ефектові слугують численні описи міських пейзажів, які автор спостерігає в різні пори року, дня, в різних станах і настроях. Усе це складається на своєрідну сагу Києва, яка так приваблює читача в романі «Біла гвардія» та яка, варто підкреслити, робить його твором неперехідного значення, попри ідеологічні контрверсії.

Якщо в художній інтерпретації В. Винниченка й М. Булгакова Київ асоціюється головню з минулим, з традицією, з давниною, то в романі В. Підмогильного²⁰ вчинено одважну спробу портретувати місто в момент його внутрішнього переродження, тобто в добу НЕПу та українізації. Підмогильний спостерігає поступове формування нової ідентичності міста, що з'являється внаслідок революційних перетворень та виразно протиставлена традиційній. Коли автор «Білої гвардії» репрезентує тенденцію, що покликана «відповідати на кризу, на загрозу катастрофи архаїзацією, тобто інверсійним поверненням значної частини населення до попередніх пластів культури, форм спілкування»²¹, то В. Підмогильний, навпаки, схильний до рефлексії над тим новим, що закріплюється в місті ХХ ст., що надає йому актуальності якості трансформації. Це поширення духу лівізми, лібералізму, націоналізму, ідей рівності та соціалізму, з одного боку, та відмирання застарілих міщанських звичаїв, занепад консервативної моралі, з іншого. Автор «Міста» зосереджує увагу на процесі народження нової міської еліти, репрезентантом якої виступає його головний герой Степан Радченко — службовець, інтелігент, письменник. Як людина творчої вдачі він спроможний надати новий смисл власному існуванню в місті. До того ж, персонаж В. Підмогильного — це типовий представник молоді інтелігенції, що поєднує революційні ідеали з ідеями національно-культурного відродження. Це той фермент, який мав би, за логікою історії, творити нову еліту, що з часом заступила б стару, яка визначала обличчя Києва до революції. Письменник, проте, не спрощує проблему: образ Радченка аж ніяк не ідеалізований, він не позбавлений поважних суперечностей, що в цілому ставлять

¹⁶ Булгаков М. Белая гвардия... — С. 143.

¹⁷ Российская цивилизация: Этнокультурные и духовные аспекты : энциклопедический словарь / ред. кол.: Мчедлов М. П. и др.; авт. кол.: А. Л. Андреев [и др.]. — М. : Республика, 2001. — С. 102.

¹⁸ Булгаков М. Белая гвардия... — С. 323.

¹⁹ Там само. — С. 143.

²⁰ Підмогильний В. Місто: Роман, оповідання [упоряд. Р. Мовчан та В. Шевчука; вст. слово В. Шевчука] / Валер'ян Підмогильний. — К. : Молодь, 1989. — 448 с.

²¹ Российская цивилизация... — С. 486.

під сумнів потенційну силу новітньої інтелігенції та її вплив на формування нового образу міста. На відміну від булгаковського Міста, в романі Підмогильного маємо не сталий топос, а якість *становлення* з усіма неоднозначними похідними цього стану.

Найістотнішим для українського прозаїка 1920-х років, як нам видається, є все-таки акцент на творчій, перетворюючій сутності міста (точніше сказати, культури міста, цивілізаційно-культурної місії його), що втягує людину в особливу атмосферу змагання, конкуренції, боротьби, мобілізує її волю та амбіції (це «глибоке почуття свободи, волі», за Ю. Липою²²). Саме такий динамічний образ Києва стає для героїв роману «Місто» симпатичним та інтригуючим ціннісним орієнтиром. Це місто «доходило апогея творчості, досягало, напружувалось, щоб навесні, скинувши вінчальну фату, починати своє зав'ядання»²³.

Історична пам'ять Російської імперії, котра так багато значила для персонажів «Білої гвардії», тут утрачає вагомість, стає дисфункційною. Ба більше, її релікти свідомо висміюються, що, ймовірно, пов'язано з полемічним підтекстом щодо твору Михайла Булгакова, який тоді критично обговорювався в середовищі української творчої інтелігенції²⁴. Проте глухоту щодо минулого покликаний компенсувати той дух ентузіазму, що характеризує творення нового урбаністичного простору, причому суб'єктами цього процесу, власне, виступають не автохтони, а прибульці з сіл та містечок, як-от головний герой твору Степан Радченко. Чи вдасться зрівноважити в цій переломній ситуації здобутки і втрати, себто «почуття свободи, волі» з «підпорядкуванням себе якійсь духовій і реальній ієрархії»²⁵? Це питання лишається риторичним; принаймні в романі В. Підмогильного немає однозначної відповіді на нього.

Колоніальні аспекти по-новому актуалізуються в сучасній українській літературі, яка відображає переоцінку цінностей, що супроводжує процес національно-державного будівництва. Місто знову постає як центр «історизації простору», оскільки пам'ять минулого не тільки визначає його власну ідентичність, а й впливає на формування колективної ідентичності широкої спільноти. Сучасна література свідомо акцентує ту якість, згідно з якою «культуротворчі процеси, що відбуваються в місті, збагачують місце свого протікання і разом з тим дістаються всім, розчиняючись у світовому культурному просторі, творячи в ньому образ міста-прообразу»²⁶.

Цілком гідно розвиває традицію «київського тексту» Володимир Даниленко в романі «Кохання в стилі бароко» (2009). За кулісами Даниленкового твору іронічно усміхаються М. Гоголь і М. Лєсков, М. Булгаков і В. Підмогильний. Традиційність — це те, що визначає загальний задум твору, його дух і сферу властивих інтертекстуальних паралелей, які зосереджені навколо широко закроєної теми Києва — у міському фольклорі, історії, літературі, монументальному мистецтві тощо. Традиція надає певності авторові, який береться за чергове відчитування таємниць міста-палімпсеста, одного з утілень образу Вічного Града й сакральної свідомості на цій землі. На локальному рівні тексту маємо численні історичні екскурси, що, разом узяті, ніби софійська мозаїка, складаються на справді поважний київський епос. Можна було б говорити й про кшталт «архітектурного» роману, настільки виразні та влучні в ньому описи найхарактерніших будівель Міста. А ще свої оповіді В. Даниленко щедро приправляє містикою, що не лише зміцнює інтригу, а й своєрідно наркотизує це читво для кожного, хто хоч трохи знає нашу столицю.

Роман В. Даниленка в повному сенсі слова киевоцентричний. Тобто, справа не в тому, що дія відбувається в цьому місті, — було б надто банально й просто. Річ у тім, що акція «Кохання в стилі бароко» не могла би розігратися в жодному іншому місті. Минуле граду Кия ніби переслідує героїв. Надто — у двох його вимірах: монументальному та містичному. Якщо перший рельєфно проявляється в міській архітектурі (знов-таки, автор не обмежується описом місцевих пам'яток, проте з інтригою оповідає про їхні особливості й таємничі людські історії, які приховує цей камінний літопис), то другий знаходить відображення на рівні потаємного зв'язку з іншими світами, який повсякчас відчувають або навіть провокують персонажі твору. Шедеври міського будівництва творять

²² Липа Ю. Київ, вічне місто... — С. 296.

²³ Підмогильний В. Місто. — С. 97.

²⁴ Шкандрій М. В обіймах імперії: Російська і українська література новітньої доби / М. Шкандрій; [пер. П. Тарашук]. — К.: Факт, 2004. — С. 338.

²⁵ Липа Ю. Київ, вічне місто... — С. 295–296.

²⁶ Петровский М. Города и миру... — С. 6.

своєрідний код, який намагається розгадати головний герой Валерій Колядевич. Не випадково й за професією він — архітектор, тобто людина, яка добре знається на мові каменю. Окрім того, Колядевич як справжній інтелектуал цікавиться та захоплюється різними гранями життя колишнього Києва, але й володіє добрими знайомствами в колі сучасної еліти. Разом із загадковою жінкою Юлією, що стає його фатальним коханням, Колядевич вибирається до культових місць старого Києва, щоб пізнати в них справжній дух цього магічного міста.

Як видно, В. Даниленко творить чергову версію фаустівської теми спокуси та жертви, солодкої миті, заради якої герой готовий заплатити найвищу ціну. Історія Колядевича огорнута багатою й субтальною символікою, що нагадує читачеві численні літературні й позалітературні (скажімо, історичні або актуальні політичні реалії України) аналогії. Володимир Даниленко сприймає Київ як сакральний простір: поруч із нині сущими тут продовжують жити ті, які давно покинули цей світ. Вони або приходять у наші сни, або ж надалі мандрують містом, знаходячи в ньому властиві ніші: ночі, безлюдні околиці, загумінки і таємничі схрони, парки й покинуті будівлі чи, врешті, магічне за-свіття-задзеркалля. Коли говорити про тіні, то вони репрезентують розчинену субстанцію цього міста, перевтілюючись у деталі будинків або речі. Автор обґрунтував цілу теорію таких перевтілень, що їх зазнають духи міста²⁷. Логічним висновком цієї теорії є твердження про загальний зв'язок дійсного й містичного світів. Автор апелює до читача, схильного легковажити цей зв'язок: «Думаєш, мертві нічого не бачать? Вони за вами спостерігають, приходять у ваші сни, підказують, коли треба, і переживають, коли ви щось не те робите»²⁸.

Саме сакральний статус Києва (у кращих традиціях середньовічних апокрифів та житій, зокрема киево-печерських старців) зумовлює твердження, що це місто так часто зазнає атак демонічних сил, відтак його слід постійно берегти від впливів зла, яке завжди поруч, за майже невловною межею. Певно, що в романі не обійшлося без живої міфології, яка передається з покоління в покоління киян: про сумнівну славу Лисої гори, про привид замку Ричарда на Андріївському узвозі, про чорного монаха, що провокує аварії на мосту Патона, про потвор Будинку з химерами, які вночі начебто оживають. Роман В. Даниленка засвідчує, наскільки значні потенційні можливості може таїти в собі «київський текст», як з огляду на його апелювання до культури минулого, так і з огляду на пошук нових значень та комбінацій міських образів і символів.

На прикладі нового роману В. Даниленка випадає завважити характерну імагологічну тенденцію, що проявляється зокрема в інтерпретації київської теми, хоча взагалі її зазначають критики в багатьох центральноевропейських літературах. Ідеться про те, що письменники, описуючи історичні міста, прагнуть зверифікувати їхній багатокультурний образ, який раніше з різних причин піддавався цензурі та дискримінації²⁹. Так, унаслідок гітлерівського голокосту було винищено єврейське населення історичних міст, пізніше сталінські чистки й депортації довели до штучно утвореного гомогенного етнокультурного статусу, який був вигідний тогочасній владі та дозволяв їй успішно проводити політику колонізації³⁰. Відновлюючи сьогодні культурну пам'ять, неможливо оминати ці драматичні, нерідко болісні й суперечливі, аспекти. Завдання включення їх у поле незаангажованого й об'єктивного опису, безумовно, належить до обов'язків істориків. Проте й письменники не стоять осторонь. Пишучи про історичне місто, вони активно переосмислюють принципи його етнокультурної ідентичності й відходять від спрощених, гомогенних трактувань минулого, які ще вчора були обов'язковою нормою. Таким чином, В. Даниленко, який ставить собі за завдання створити образ української старовини Києва, не оминає увагою інших етнокультурних складових давнього міста, колоритно відтворює єврейський та російський чинник у ньому.

Тема Києва й образ Києва в новітній белетристиці — виразне віддзеркалення різних імагологічних візій міста, які реалізували окремі автори. У кожному зі згаданих випадків можна відчитувати сторінки слави й ганьби міста, беручи за основу липівську формулу Києва, схильного до крайнощів та спалахів, до війни і бенкету³¹. Є тут необмежений простір для глибшої рефлексії, що стосується

²⁷ Даниленко В. Кохання в стилі бароко: роман / Володимир Даниленко — Львів : ЛА «Піраміда», 2009. — С. 146.

²⁸ Там само.

²⁹ Ф'ют А. Зустрічі з Іншим [пер. Я. Поліщук] / Александер Ф'ют. — Харків : Акта, 2009. — С. 32.

³⁰ Lisiak A. (Post)Kolonialne miasta Europy Środkowej / Agata Lisiak // Porównania (Poznań). — 2009. — Vol. VI. — P. 141–143.

³¹ Luna Ю. Київ, вічне місто... — С. 302, 300.

не лише окремого міста, а й долі України, народу, світу. «Київський текст» засвідчує живий палімпсест культури, який передбачає зацікавлений діалог про спадщину минулого, але також формування образу сучасного міста. Зіштовхування різновекторних тенденцій, яке ми спостерігали у згаданих вище текстах, загалом добре відображає динамічний характер цього своєрідного дискурсу, що цілеспрямовано «історизує простір». А поєднання різних ідентичностей унаочнює ситуацію колоніального й постколоніального сприйняття Києва.

Полищук Я.А. Имагологический аспект Киева в художественной литературе новейшей эпохи

В статье рассматривается «киевский текст» в литературе XX — начала XXI вв. Автор анализирует произведения В. Винниченко, М. Булгакова, В. Пидмогильного, Ю. Липы, В. Даниленко, в которых образ Киева осмысливается с различных позиций. Оценивая эти имагологические версии, автор использует формулу города как места «историзации пространства» (В. Беньямин).

Ключевые слова: «киевский текст», топос города, образ, идентичность, колониальный и постколониальный образ, традиция, «историзация пространства».

Polishchuk Y. Imagelological Dimension of Kyiv in Contemporary Literature

The author of the article examines “Kyiv text” in fiction of XX–XXI cc. He analyses the works of V. Vynnychenko, M. Bulgakov, V. Pidmohylnyi, J. Lypa, V. Danylenko in which the image of Kyiv is realized in different aspects. Apprising the imageological versions, the author of the article uses city’s formula of “historical creation of spaces” (W. Benjamin).

Key words: “Kyiv text”, topos of city, image, identity, colonial and postcolonial character, tradition, “historical creation of spaces”.

УДК 32:94(477)(092)“19”

Шаповал Ю.І.,

завідувач відділу етнополітології
Інституту політичних і етнонаціональних досліджень
імені І.Ф. Кураса НАН України,
професор, доктор історичних наук

ПЕТРО ШЕЛЕСТ: КИЯНИН, МОСКВИЧ І — ЗНОВУ КИЯНИН

Стаття висвітлює ключові моменти політичної біографії та деякі психологічні якості Петра Шелеста — Першого секретаря ЦК Компартії України (1963—1972 рр.).

Ключові слова: УРСР, біографія, Петро Шелест, Компартія України.

Киянином Петро Юхимович Шелест став у 1950 р., а з 1972-го його зробили москвичем. Зробили за законами тієї системи, якій, власне, Шелест усе життя слугував. Спочатку нібито посадово підвищили, а потім оголосили майже «націоналістом». Зрозуміло, українським. Та як же все-таки дивно складаються людські долі. Шелест повернувся до Києва, який дуже любив: за заповітом, урну з його прахом поховали на Байковому кладовищі у 1996 р. Відтак туди можна прийти, покласти квіти і — пригадати одного з найцікавіших і амбівалентних гравців на авансцені політичної історії України ХХ ст.